

Wiesław GABZDYL Marian GOROL

**GEOLOGIA
I BOGACTWA MINERALNE
GÓRNEGO ŚLĄSKA
I OBSZARÓW PRZYLEGŁYCH**

WYDAWNICTWO POLITECHNIKI ŚLĄSKIEJ
GLIWICE 2008

W obszarze śląsko-krakowskim odcinek profilu utworów wapienia muszlowego, obejmujący warstwy górażdżańskie, terebratulowe i karchowickie, reprezentują tzw. dolomity kruszczońskie. Północno-zachodnia granica występowania dolomitów kruszczońskich przebiega po zachodniej stronie Bytomia, Tarnowskich Gór i Kalet. Lokalnie jako dolomity kruszczońskie są wykształcone także warstwy gogolińskie. Okruszczowanie wykazują czasem przyspagowe partie warstw diploporowych (dolomity diploporowe).

W Bytomiu-Bobrownikach, w obrębie dolomitów kruszczońskich i dolomitów diploporowych, występują różne formy krasu kopalnego wypełnione zwietrzeliną. W stropowej części dolomitów kruszczońskich znajdują się gniazda i buty limonitu, który był wydobywany w XIX i XX w. Na rok 1889 datuje się początek odkrywkowej eksploatacji dolomitu w tym rejonie. Po 100-letniej eksploatacji, na pograniczu Bobrownik i Suchej Góry, powstała głęboka odkrywka „Błachówka” w formie wąwozu. W 1995 r. utworzono tu stanowisko dokumentacyjne o nazwie „Błachówka” (fot. 26). W dolomitach diploporowych stwierdzono liczne skamieliny, reprezentujące głównie glony, m.in. *Diplopora annulatissima* [66].

Kajper to osady płytkich zbiorników wodnych, okresowo łączących się z morzem. Występują tu iłowce, ily, mułowce, piaskowce, wapienie i dolomity, przewarstwione gipsem, anhydrytem i węglem brunatnym. Margliste wapienie kajpru zaznaczają się występowaniem niewysokich wzgórz w obszarze Woźniki (Lubsza 360 m n.p.m.) – Koszęcin – Lubliniec, podobnie także koło Kluczborka. Łączna grubość utworów kajpru wynosi od 100÷180 m w części południowej do około 500 m w części północnej.

Najmłodsze utwory triasu (retyk) reprezentują warstwy lisowskie i młodsze od nich warstwy woźnickie. Warstwy lisowskie, o grubości do 150 m (głównie pstre iłowce), zostały odsłonięte m.in. w wyrobisku cegielni w Krasiejowie, gdzie później otwarto kopalnię ładu na potrzeby cementowni. Warstwy woźnickie, o łącznej grubości do 200 m, zostały odsłonięte m.in. w Ligocie Dolnej, Oleśnie i Kocurach. Są one zbudowane z pstrych iłów i iłowców wykorzystywanych do produkcji wyrobów ceramiki budowlanej. W okolicy Woźnik na powierzchni odsłaniają się wapienie zaliczane do retyku.

Wyrobisko odkrywkowe nieczynnej kopalni ładu w Krasiejowie posiada trzy poziomy wydobywcze, zawierające ily, iłowce i mułowce o barwach wiśniowoczerwonych i seledynowych, z poziomą laminacją. Zawierają one cenne w skali światowej nagromadzenia szczątków gadów i płazów późnotriasowych [66]. Podczas trwających od 1993 r. systematycznych prac wykopaliskowych w utworach górnego poziomu znaleziono fragmenty

szkieletu, tzw. krasiejowskiego pradinozaura *Silesaurus opolensis* (śląski jaszczur spod Opola).

W 2005 r., niespełna 30 km na wschód od Krasiejowa, w starym wyrobisku cegielni w Lipiu Śląskim koło Lublińca (złóże Lipie Śląskie - Lisowice wieku retyckiego) odkryto, równie cenne jak w Krasiejowie, sfosylizowane szczątki kostne kręgowców późnotriasowych. Do roku 2008 zidentyfikowano tu m.in. liczne kości dużych dicynodontów (roślinożerne gady ssakokształtne) oraz tropy i kości co najmniej dwóch osobników dużego drapieżnego dinozaura z podrzędu teropodów. Dicynodont ze stanowiska w Lipiu Śląskim* jest najmłodszym z dotąd poznanych, a dinozaur, nazwany roboczo „Smokiem z Lisowic”, jest pierwszym dinozaurem odkrytym w Polsce i najstarszym przedstawicielem linii ewolucyjnej wielkich dinozaurów drapieżnych, na końcu której pojawił się *Tyrannosaurus rex* (www.national-geographic.pl).

4.4.3. *Utwory jury*

Utwory jury rozwinięte są na Wyżynie Wieluńskiej, na Obniżeniu Liswarty - Proсны i na Progu Herbskim. Na małym obszarze, pomiędzy Kluczborkiem, Byczyną i Gorzowem Śląskim, występują na powierzchni lub pod niewielkim przykryciem osadów czwartorzędowych utwory dolnej jury (lias). Zawierają one zlepieńce, piaskowce, piaski (piaskownia w Gosławiu), ily, łupki ilaste z syderytami, o łącznej grubości do 130 m (otw. wiertn. na wschód od Byczyny). Górna część tych utworów, tzw. warstwy łysieckie, zawiera ily i glinki ogniotrwałe.

Na obszarze niecki bytomskiej utwory dolnej jury zachowały się fragmentarycznie, w formie płatów. Są to pstre ily, glinki ogniotrwałe i piaski z wkładkami limonitów.

W okolicy Woźnik, a na większym obszarze w okolicy Zawiercia, występują węglonośne utwory liasu (warstwy blanowickie).

* Stanowisko paleontologiczne Lisowice

5.17. Kopaliny ilaste

Kopaliny ilaste, stosowane w przemyśle ceramiki budowlanej (czerwonej), występują w utworach karbonu, triasu (retyk), jury (lias), kredy, trzeciorzędu i czwartorzędu. Są to łupki ilaste, iłowce, iły, lessy, gliny lessopodobne, gliny zwałowe i gliny aluwialne.

We wszystkich ogniwach karbonu górnego występują iłowce (łupki ilaste), będące surowcem do wyrobu ceramiki budowlanej. Na tym surowcu bazowały cegielnie, m.in. w Czerwionce, Chwałowicach, Mikołowie, Pawłowie i Brynowie.

W niektórych pokładach węgla GZW występują wkładki (przerosty) łupków ogniotrwałych o ogniotrwałości 175-177 sP. W kop. Ziemowit zasoby łupku ogniotrwałego wynosiły około 1,7 mln t. Łupek ogniotrwały był eksploatowany w Brzezince k. Mysłowic. Stanowił surowiec dla przemysłu materiałów ogniotrwałych. Jeszcze innym surowcem ilastym mogą być bentonity (iły bentonitowe), występujące w warstwach porębskich poniżej pokładu 610, w rejonie Radzionkowa (nieczynna kop. Powstańców Śląskich), Chorzowa i Sosnowca. Jest to kompleks iłów montmorillonitowych o grubości 6-8 m. W jego przyspągowej części znajduje się ławica grubości 1m, zawierająca około 90% montmorillonitu. Surowiec ten może być wykorzystywany w odlewnictwie, w wiertnictwie, w przemyśle chemicznym i tłuszczowym oraz do rekultywacji terenów pogórnich.

W okolicach Ozimka (Krasiejów), Kluczborka (Ligota Dolna i Bąków) oraz Byczyny (Gołkowice) występują iłowce i iły retyckie, tworzące warstwy lisowskie i młodsze od nich warstwy woźnickie. Iłowiec z warstw lisowskich był wydobywany, dla przemysłu cementowego, ze złoża Krasiejów, w ilości 98 tys. t w 2002 r. Obecnie eksploatację zaniechano, a zasoby tego złoża określa się jako pozabilansowe. Warstwy woźnickie, odsłonięte m.in. w Ligocie Dolnej, Bąkowie, Oleśnie i w Kocurach, zawierają dobry surowiec dla przemysłu ceramiki budowlanej. Złoża iłów i iłowców retyckich znajdują się także w Panoszowie (eksploatowane złoża Patoka i Leśna), w Jeżowej, w Woźnikach oraz w Lipiu Śląskim i Lisowicach koło Lublińca (złoże Lipie Śląskie – Lisowice). Złoża w Panoszowie

zawierają ily typu klinkierowego, na bazie których można produkować wyroby cienkościenne.

